

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
Історичний факультет
Кафедра нової та новітньої історії

Д и п л о м н а р о б о т а
магістра

на тему: **«Британська імперія міжвоєнного часу: провідні
тенденції розвитку (1919-1939 рр.)»**

Виконав: студент денної форми навчання
напряму підготовки 6.020302 Історія
Шевцов Олександр Сергійович

Керівник д.і.н., проф. Дьомін О.Б._____

Рецензент к.і.н., доц. Пригарін О.А._____

Захищено на засіданні ЕК №2

Рекомендовано до захисту:
Протокол засідання кафедри
№__ від ____ 2018 р.

Завідувач кафедри

(підпис) (прізвище, ініціали)

Протокол №__ від ____ 2018 р.
Оцінка ____ / ____ / ____
(за національною шкалою, шкалою ECTS, бали)

Голова ЕК

(підпис) (прізвище, ініціали)

Зміст

Вступ	3
Розділ 1	
Огляд джерел та історіографії	6
1.1. Джерельна база дослідження	6
1.2. Історіографія проблеми	7
Розділ 2	
Повернення Британської імперії до режиму роботи мирного часу після Першої Світової війни	19
Розділ 3	
Особливості міжвоєнного курсу Великобританії в політичній та економічній сферах	33
3.1. Період стабілізації двадцятих років	33
3.2. Післякризові тридцяті роки	39
3.3. Зовнішня політика Великобританії у 20-30-ті роки	74
Розділ 4	
Внутрішня і зовнішня політика домініонів у міжвоєнний час	75
4.1 Економічний та соціальний розвиток домініонів	75
4.1.1 Економіка домініонів у двадцяті роки	75
4.1.2 Соціально-економічне пожвавлення тридцятих років	87
4.2 Зростання зовнішньополітичної ваги британських домініонів	91
Висновок	102
Список використаних джерел і літератури	105

ВСТУП

В ході Першої Світової війни та ще більш яскраво після її завершення стали очевидними факти появи на світовій геополітичній арені нових потужних гравців на заміну тим, що вийшли зі змагання внаслідок воєнних подій. На Далекому Сході нарощувала сили імператорська Японія, у Євразії у 30-х роках все більш помітну роль стала відігравати СРСР, а на Заході атлантичного басейну стрімкими темпами нарощували свою вагу США. У Західній Європі в першій третині 30-х років все більшу агресивність демонстрували експансіоністські країни Німеччина і Італія. В намаганнях якомога краще обстоювати свої інтереси і прагнучи зайняти найбільш вагоме місце в глобальному світі, ці країни входили в зіткнення з найбільш впливовими державами попереднього світовлаштування – Францією і, насамперед, Великобританією. В даній роботі зроблена спроба дослідити в деталях, як саме Великобританія, що довгий час була найбільшою колоніальною імперією і найвпливовішою світовою потугою, намагалася зберегти за собою одну з ключових позицій щодо глобальних процесів. Така мета потребувала значних модернізаційних змін в економіці, сфері обігу капіталу, соціальних відносинах та розпорядженням людськими ресурсами, військовій сфері та структурі державного керування як в самій Великобританії, так і стосовно управління справами в колоніях та домініонах. Зрештою, ці кроки потребували видозмінень на фундаментальних рівнях. В економіці справа йшла про спроби модернізації капіталізму, а в колоніальному упорядженні – про перехід до формування Британської Співдружності націй. Така наявна багатоплановість підданих розгляду процесів змусила при написанні даної роботи взяти до вивчення дуже широке коло різноманітних свідчень та досліджень, з якими вдалося познайомитися.

Мета роботи: на основі наявних джерел та літератури охарактеризувати події 1919 – 1939 рр. в Британській імперії за допомогою розгляду таких питань:

- Надати характеристики процесу повернення Великобританії до режиму мирного часу;
- Показати особливості формування внутрішньої політики метрополії в соціально-економічній сфері;
- Висвітлити кроки влади щодо удосконалення економіки і балансування фінансів;
- Прослідкувати за формуванням зовнішньо-політичного курсу Великої Британії;
- Дослідити військові приготування уряду Великобританії;
- Оцінити зростання самостійності домініонів у внутрішній і зовнішній політиці;

Актуальність роботи зумовлена тим, що дослідження подій в післявоєнній Британській імперії, віднесених від теперішнього часу майже на 100 років, досі складає великий інтерес не лише в суто академічному ключі, а й в практичному плані. Оскільки перерозподіл сфер впливу і вагомості окремих складових будь-якої достатньо великої системи, а таку безсумнівно являла собою Великобританія сама, а тим більше зі Співдружністю націй, проходить постійно, і дає певну уяву про особливості механізму контролю і керування в державних утвореннях, то знання подібних закономірностей може бути застосоване у відношенні до явищ сучасного політичного світоустрою.

Хронологічні межі роботи більшою частиною охоплюють період з 1919 р. по 1939 р., але деякі потрібні для розгляду теми події відносяться до часів трохи раніше і пізніше заявленого проміжку часу.

Географічні рамки роботи – території Британської імперії після закінчення Першої Світової війни і до початку Другої Світової війни.

Об’єкт дослідження: Британська імперія та її еволюція у міжвоєнний період.

Предмет дослідження: внутрішня та зовнішня політика країн

Британської імперії (метрополії та домініонів) впродовж 20-30 рр. XX ст.

Теоретико-методологічну основу дослідження складають загальнонаукові принципи багатофакторності, детермінізму, історизму, конкретності, об'єктивності, системності й цілісності. Події, які висвітлюються в дослідженні, розглядаються в їхньому взаємозв'язку та в сукупності виявлених історичних фактів.

Основними структуроутворюючими принципами диплому є використання методів аналізу й синтезу, дедукції та індукції, узагальнення, поєднання історичного й логічного аналізу. Також широко використовувалися такі методи, як аналіз документів, історико-порівняльний, проблемно-хронологічний і системний. Застосування порівняльно-історичного методу надало можливість виявити спільні та відмінні риси в методах зовнішньої політики британського уряду після закінчення Першої Світової війни та перед початком Другої Світової війни. Проблемно-хронологічний метод дав можливість показати процес формування згаданої політики в часовій послідовності й динаміці. Системний метод дозволив виявити внутрішні та зовнішні чинники, які впливали на політику правлячих кіл Метрополії та домініонів.

Структура магістерської роботи включає: вступ, чотири основних розділи, висновки, список джерел та літератури. У першому розділі аналізується наявний комплекс джерел та літератури з зазначеної проблематики. Для дослідження положення Британської імперії у міжвоєнний час наявні різноманітні джерел, які дають можливість доповнювати один одного. Проте, в сучасній історіографії ще не має комплексного дослідження. Наступні розділи було поділено за по десятиліттям у період між двома світовими війнами де головними об'єктами дослідження були Британська імперія та домініони.

Новизна роботи полягає у комплексному розгляді внутрішньої та зовнішньої політики Британської імперії міжвоєнного часу.

Висновок

Період, що розглядається в даній роботі – один з найбільш значущих в новітній історії. Не втрачають важливості для сьогоденного світу висновки, зроблені з того, як на виклики часу відповідала одна з найбільш потужних держав, а саме Великобританія.

Серйозною ціною оплачується повернення країни до норм мирного життя у післявоєнний період; задача сильно ускладнювалась тим, що зворотному переходу піддавалася країна, яка неминуче зазнала у ході війни досить глибоку багатосторонню трансформацію.

Великобританія й інші учасники Першої Світової війни на протязі 20-х років XX сторіччя відчували серйозні труднощі при переході на мирні позиції. Кризові явища, які були характерні для цього десятиліття, сильно позначилися на моці Британської імперії. 20-ті роки характерні значним посиленням активності британських домініонів як у зовнішній, так і у внутрішній політиці, що пов'язано в першу чергу з серйозною економічною модернізацією цих територій під час Першої Світової війни.

Адміністрація метрополії зіткнулася з ситуацією, яка характеризувалась певним послабленням керованості у рамках Британської імперії в цілому. Британські домініони все частіше демонстрували небажання підтримувати рішення центрального імперського уряду, вбачаючи у неузгоджених з ними рішеннях обгрунтовану небезпеку неповного урахування їх особистих національних інтересів. Наполегливість влади метрополії стала сприйматися як спроби діяти чужими руками. Рецепт подолання даної кризи стало надання домініонам офіційного, а пізніше й фактичного права на самостійне представництво у рішенні зовнішньополітичних і торгово-економічних питань. На послаблення контролю влада вимушена була піти навіть і у колоніях, зокрема у Індії. Необхідні заходи, хоча і не разом, а як систему послідовних, достатньо добре пов'язаних кроків, вдалося прийняти без руйнування Британської співдружності, забезпечивши йому модернізовану

консолідацію.

Особливу важкість задачам, які стояли перед урядом Великобританії надавало і те, що післявоєнна модернізація проходила під час послідовних фаз масштабної і тотальної світової кризи. У відносно спокійний період стабілізації 20-х років, який передував кризі, у всій повноті проявилися слабкі сторони капіталістичної моделі хазяйнування, яка склалася на той момент: низькі темпи розвитку традиційних галузей економіки, недозавантаження виробничого апарату, відносно високий рівень безробіття. У цей період фіксується значне послаблення держрегулювання при посиленні моці корпоративного бізнесу, який супроводжувався зростом концентрації й централізації виробництва, капіталу, що все більше відтікав у спекулятивні канали на збиток виробництву. Міжнародні фінанси знаходились у поганому стані про що, зокрема, свідчить те, з якими труднощами проходило погашення військових боргів перед США, яке англо-французький блок вважав проводити переважно за рахунок репараційних виплат з боку Німеччини. Політичне керівництво Німеччини систематично саботувало виплати репарацій, не зважаючи на великі кредити за планами Дауерса та Юнга.

Великобританія, яка не демонструвала у 20-ті роки скільки-небудь значного промислового підйому і відставала від найбільш динамічних капіталістичних країн, у порівнянні з ними відчувала менш значне відносне падіння під час економічної кризи 1929-1933 р. Ця загальна криза, яка торкнулася практично усіх областей економіки як Великобританії, так і домініонів, примітна й досить тривалою депресією, яка лише у 1936 р. змінилася економічним підйомом, який закінчився у 1937 р. новою кризою, наслідки якої не вдалося компенсувати до Другої Світової війни.

У спробах нівелювати слабкості, які властиві класичному капіталістичному способу виробництва, правлячі кола Англії вдавалися до різних заходів: активне державне регулювання економіки, більш вагома роль держави у соціальних відносинах через систему соціального захисту і більш

досконалі норми трудового законодавства, обмеження принципів вільної торгівлі за допомогою преференційних бар'єрів. Складно вирішуваним питанням залишалася націоналізація ряду важливих галузей економіки.

Як і раніше, широко використовувався спосіб мінімізації державних витрат за рахунок посилення тиску на робітників, що у значній мірі визначило розкол у лейбористській партії. Це призвело до відсторонення лейбористів від державного керівництва і до створення коаліційного "національного уряду". Цей уряд продовжив діяти у рамках ліберально-реформістської моделі держрегулювання, використовуючи ту обставину, що Великобританія, на відміну від інших капіталістичних країн, мала доволі розвинену систему соціальних гарантій й демократичних інститутів.

Зважаючи на події в континентальній Європі, де у 30-ті значно посилювалися тоталітарні держави, Англія проводила модернізацію та нарощування своїх військових сил. Однак, на кінець 30-х років рівень Британії серед інших провідних воєнних потуг значно поступався тому місцю, яке ця країна займала порівняно з іншими державами перед Першою Світовою війною. Це проявлялося як в слабкості сухопутних військ, так і у втраті статусу провідної військово-морської держави. Значною мірою за такий стан справ несе відповідальність адміністративно-політичне керівництво країни, яке послідовно покладалося на спроби "умиротворення" експансіоністських держав розраховуючи, що шляхом поступок їх вдасться направити на Схід. Помилковість таких розрахунків дуже дорого коштувало Англії.

В межах Британської Співдружності націй уряду колишнього імперського центру вдалося зберегти високий рівень консолідації незважаючи на те, що Великобританія в військовому плані була не в змозі забезпечити свої колишні домініони. Це в повній мірі проявили найважливіші країни-учасниці Британської Співдружності націй, що оголосили війну Німеччині слідом за Великобританією.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

Джерела:

Опубліковані джерела:

Офіційні документи:

1. Билль о золотом стандарте. 21 сентября 1931 года. Выступление министра финансов Ф. Сноудена [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://historic.ru/books/item/f00/s00/z0000129/st006.shtml>
2. Вестминстерский статут. 11 декабря 1931 года [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://historic.ru/books/item/f00/s00/z0000129/st006.shtml>
3. Об участии доминионов в заключении и подписании версальских мирных договоров. 12 марта 1919 года [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://historic.ru/books/item/f00/s00/z0000129/st006.shtml>

Мемуари та спогади:

4. Дэвид Ллойд-Джордж мемуары [Электронный ресурс] – Режим доступа: http://militera.lib.ru/memo/0/pdf/english/lloyd-george_d01-1-2.pdf
5. Майский И. М. Воспоминания советского дипломата, 1925-1945. /Иван Майский. – Узбекистан.: Наука, 1971. – 672 с.
6. Речь английского военного министра Винстона Черчилля // Киевлянин. 16.10.1919, №44 - С. 1-2
7. Черчилль В. Мировой кризис. / Уинстон Черчилль. – М.: Госвоениздат, 1932. – 328 с.
8. Churchill W. The Second World War, Vol. I, The Gathering Storm, London 1948, p. 125-126.

Література:

9. Алаев Л. Б. Колониализм как всемирно-историческое явление и как объект исследования / Леонид Алаев // Британская империя в XX веке. – М., 2010. – С. 9-23.
10. Австралия и Океания история, география и культура / М. С. Алмазов, В. А. Вревский, В. Н. Верхневольский [и др.]; [ред. К. В. Малаховский]. – М.: Наука, 1974, – 215 с.
11. Актуальные проблемы развития Австралии и Океании / А. Ю. Рудницкий, М. М. Солодкина, К. Ю. Бем [и др.]; [ред. К. В. Малаховский]. – М.: Наука, 1984, – 221 с.
12. Андреева В. М. Малаховский К. В. Претриковская А. С. Новая Зеландия / В. М. Андреева К. В. Малаховский А. С. Петриковская. – М.: Наука, 1974. – 302 с.
13. Антонова К.А. История Индии / К.А. Антонова, Г.М. Бонгард-Левин, Г.Г. Котовский ; Мысль. – М., 1973. – 579, [1] с.
14. Батыр К. И. Всеобщая история государства и права. - [Электронный ресурс] – Режим доступа:
http://mmkaz.narod.ru/vigp1/literature/vseob_ist/index.htm
15. Безыменский Л.А. Германские генералы – с Гитлером и без него / Л.А. Безыменский; Мысль. – М., 1964. – 533 с.
16. Британская империя в XX веке / Л. Б. Алаев, Г. С. Остапенко, Е. Ю. Сергеев [и др.]; [науч. ред. А. М. Пегушев]; Ин-т всеобщей истории РАН. – М.: Уч. Изд-во., 2010. – 294 с.
17. Британская империя, становление, эволюция, распад / В. В. Высокова, Чемякин Е. Ю., Савинов И. А. [и др.] ; [наук. ред. В. В. Высокова]; Уральский государственный институт им. А. М. Горького. – Екатеринбург: Изд-во "Волот", 2010. – 190 с.
18. Британская история XIX – XX веков, люди, события, идеи / А. Я.

Массов, Л. П. Черникова, О. А. Науменков [и др.]; [науч. ред. А. Г. Чевтаев]; Челябин. Гос. ун-т. – Челябинск: Науч. изд., 1997. – 183 с.

19. Бурьян М. С. Колониальная политика Великобритании в Египте в 1918-1924 гг. - [Электронный ресурс] – Режим доступа:

- <http://cheloveknauka.com/kolonialnaya-politika-velikobritanii-v-egipte-v-1918-1924-gg#ixzz5FULs218Z>

20 Виноградов К.Б. Дэвид Ллойд Джордж / К.Б. Виноградов. – М.: Редакция социально-экономической литературы, 1970. – 415 с.

21. Геллер Л. Положение рабочего класса в капиталистических странах за 20 лет 1917 – 1937 гг. / Л. Геллер, Б. Фогараши. – М.: Гос. Пзд-во политической литературы, 1938. – 279, [1] с.

22. Глущенко Е. А. Некоторые причины распада Британской империи / Евгений Глущенко // Британская империя в XX веке. – 2010. – С. 106-112.

23. Гольман Л. И. История Ирландии / Л. И. Гольман, А. Д. Колпаков, В. Э. Кунина [и др.] ; [наук. ред. Л. И. Гольман]; Редакция исторической литературы. – М.: Изд-во "Мысль", 1980. – 392 с.

24. Дубинский Л. С. Монополии и экономика Англии / Л. С. Дубинский. – М.: Изд-во социально-экономической литературы, 1960. – 478 с.

25. Захаров С. В. Англия в 1918 – 1939 гг. / С. В. Захаров; высшая парт. Школа при ЦКВКП(б). – М.: Типография высшей парт школы, 1951. – 54 с.

26. Зимулина Л. А. Доминионы и неоколониальная политика Англии / Л. А. Зимулина. – Владимир: Уч.изд., 1990. – 94 с.

27. Зимулина Л. А. Эволюция национальной государственности британских доминионов / Лидия Зимулина // Британская империя в XX веке. – 2010. – С. 72-81.

28. Иванова О. А. Отношение британского бизнеса к проблеме безработицы в 1920-е гг. / Ольга Иванова // Вестник Московского университета. – 2009. – №6. – С.35-44.

29. Из британской истории нового и новейшего времени / Н. А. Ерофеев, А.Я. Массов, В. В. Грудзинский [и др.] ; [наук. ред. Н. А. Ерофеев]; Челябинский государственный университет. – Челябинск: Уч. изд., 1992. – 138 с.
30. Кертман Л.Е. География, история и культура Англии / Л. Е. Кертман. – М.: "Высшая школа", 1979. – 384 с.
31. Корнєєва О. В. Трансформація Британської імперії, 1921-1931 рр. [Электронный ресурс] – Режим доступа:
https://otherreferats.allbest.ru/history/00302604_0.html#text
32. Кристофер Д. Англия История страны / Дэниел Кристофер, переклад з англ. – Санкт-Петербург: Мидгард, 2007. – 477 с.
33. Кулышев Ю. А. Канада / Ю. А. Кулышев. М.: Мысль, 1989. – 141 с.
34. Кучинский Ю. История условий труда в Великобритании и Британской империи / Ю. Кучинский, переклад с англ. – М.: Гос. изд-во иностранной литературы, 1948. – 428 с.
35. Лещенко Л. А. Фермерское движение в Канаде (1900 — 1939 гг.) / Л. А. Лещенко. К.: Наукова думка, 1979. – 242 с.
36. Малаховский К. В. Британия южных морей / К. В. Малаховский. М.: Наука, 1973. – 167 с.
37. Малаховский К.В. История Австралии / К. В. Малаховский;. – М.: "Наука", 1980. – 400 с.
38. Малаховский К. В. История Новой Зеландии / К. В. Малаховский; Академия Наук СССР Ордена трудового красного знамени институт востоковедения. – М.: Изд-во "Наука", 1981. – 401 с.
39. Мартынов А. И. Русакова О. К. Австралия в международных отношениях XX века / А. И. Мартынов О. К. Русакова. – М.: Мысль, 1978. – 347 с.
40. Мартынов А. И. Русакова О. К. Актуальные проблемы внешней политики Новой Зеландии / А. И. Мартынов О. К. Русакова. М.: Международные отношения, 1981. – 245 с.

41. Мировые войны XX века Книга 1 / В. Л. Мальков, Ю. А. Поляков, А. В. Шишов [и др.]; [наук. рук. В. Л. Мальков, науч. ред. Г. Д. Шкундин]; Институт всеобщей истории. – М.: "Наука", 2002. – 669 с.
42. Новая история колониальных и зависимых стран. / упоряд. С. Н. Ростовский, А. А. Губер, М. С. Иванов [и др.]. – М.: Институт истории академии наук СССР, 1940. – Т. 1
43. Новейшая история стран Азии и Африки / М.Ф. Юрьев, В.Ф.Васильев, М.Н.Пак [и др.]; [науч. изд. М.Ф. Юрьев]; Институт восточных языков. – М.: Изд-во московского университета, 1965. – 549 с.
44. Новейшая история стран Западной Европы и Америки 1918-1939 / Н.И. Саморуков, С. П. Сурат, Н. Н. Яковлев [и др.]; [науч. ред. Н. И. Саморуков]; Академия наук СССР Институт истории. – М.: Изд-во социально-экономической лит-ры., 1959. – 808 с.
45. Остапенко Г. С. Особенности британского колониализма / Остапенко Галина // Научное издание Британская империя в XX веке. – 2010. – С. 46-72.
46. Полякова Е.Ю. Первая мировая война в восприятии ирландцев [Электронный ресурс] – Режим доступа:
<http://histrf.ru/uploads/media/default/0001/09/a2a45f593ad94bce29bd446c049017f9c313ef47.pdf>
47. Полякова Е.Ю. Национальная идея и раскол Ирландии [Электронный ресурс] – Режим доступа:
http://ecsocman.hse.ru/data/2012/06/29/1261718227/007_Полякова_Национальная%20идея%20и%20раскол%20Ирландии_56-71.pdf
48. Прокопов А. Ю. Фашисты Британии / А. Ю. Прокопов, – С.П.: Алетея, 2001. – 462 с.
49. Прошлое и настоящее Австралии и Океании / В. П. Олтаржевский, О. В. Жарова, А. С. Петриковская [и др.]; [ред. К. В. Малаховский]. – М.: Наука, 1979. – 248 с.

50. Пути развития Австралии и Океании / А. Я. Массов, Б. Б. Рубцов, Л. Г. Стефанчук [и др.]; [ред. К. В. Малаховский]. – М.: Наука, 1981. – 328 с.
51. Родригес А.М. Пономарёв М.В. Новейшая история стран Европы и Америки часть 1 1900-1945 / А.М. Родригес М.В. Пономарёв. – М.: Владос, 2001. – 466 , [1] с.
52. Рубцов Б. Б. Австралия – государство и континент / Б. Б. Рубцов. М.: Наука, 1988. – 174 с.
53. Рубцов Б. Б. Новая Зеландия / Б. Б. Рубцов. М.: Наука, 1987. – 128 с.
54. Рудницкий А. Ю. Двести лет австралийской истории / А. Ю. Рудницкий. М.: Наука, 1987. – 221 с.
55. Следзевский И. В. Цивилизационное основание и культурная логика трансформации британского мира в империю / Игорь Следзевский // Научное издание Британская империя в XX веке. – 2010. – С. 24-46.
56. Соловьёв С.А. Развитие государственно-монополистического капитализма в Англии в годы первой мировой войны / С. А. Соловьёв; Московский университет. – М.: Изд-во московского университета, 1985. – 150 с.
57. Сороко-Цюпа О. С. История Канады / О. С. Сороко-Цюпа. М.: Высшая школа, 1985. – 304 с.
58. Сталовёрова Г.В. Еволюція британського колоніалізму (1914-1921 рр.). - [Электронный ресурс] – Режим доступа:
<http://referatu.net.ua/referats/7569/177392/?page=1>
59. Страны Южных морей / Б. Б. Рубцов, В. И. Иванов, О. В. Жарова [и др.]; [ред. К. В. Малаховский]. – М.: Наука, 1980. – 254 с.
60. Тишков В.А. История Канады / В.А.Тишков, Л.В. Кошелев. – М.: Из-во "Мысль", 1991. – 304, [1] с.
61. Трухановский В.Г. Новейшая история Англии / В.Г. Трухановский. – М.: Изд-во социально-экономической литературы, 1958. – 593 с.
62. Фишер В. Европа: экономика, общество и государство 1914-1980 гг. / В.

Фишер, – М.: Владос, 1999. – 368 с.

63. Халфин Н. А. Создание и распад британской колониальной империи / Н. А. Халфин. – М.: изд-во восточной литературы, 1961. – 105 с.

64. Хэкси С. Английские консерваторы у власти / Саймон Хэкси, переклад с англ. – М.: социально-экономическое издательство, 1940. – 136 с.

65. Хрестоматия по новейшей истории в трёх томах. 1 Том (1917-1939 документы и материалы) [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://historic.ru/books/item/f00/s00/z0000129/index.shtml>

66. Шевцов О. С. Правительственные планы послевоенной перестройки // Полілог Збірник статей молодих науковців з історії, філософії, культурології / ред. О.В. Чайковський та ін. – Одеса: видавець Букаєв Вадим Вікторович, 2016. – С. 57-64;

67. Шигалин, Г. И. Военная экономика в первую мировую войну [Электронный ресурс] – Режим доступа: http://militera.lib.ru/research/shigalin_gi/index.html

68. Широков Г. К. Экономические предпосылки заката Британской империи / Глория Широков // Научное издание Британская империя в XX веке. – 2010. – С. 112-126.

69. Ширяєв М. В. Англо-російське протистояння у середній Азії та Афганістані у 1907-1922 рр. / М. В. Ширяєв. – Луганск: Східноукраїнський національний університет ім. Володимира Даля, 2006.

70. Юрлов Ф.Н. История Индии. XX век / Ф. Н. Юрлов, Е.С Юрлова. – Подольск: Институт востоковедения, 2010. – 918, [1] с. – (ИСВ. XX век).

71. Яковлева Л. Британский тред-юнионизм / Л. Яковлева, перекл. А англ. – М.: Профиздат, 1956. – 206 с.

72. Язьков Е.Ф. История стран Европы и Америки в новейшее время 1918-1945 / Е.Ф. Язьков. – М.: Изд-во МГУ, 2000. – 344 с.

73. Alcock J.B. The history of The British Empire And Commonwealth. [Текст] / Alcock James B. – London: B.A., 1997. – 123 p.
74. Bumsted J. M. Interpreting Canada's Past / J. M. Bumsted. Toronto.: Oxford University Press, 1986. – 471 p.
75. Hale D. The Newfoundland lesson // International economy. 2003. –